

MEHMET AKİF ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE ARKETİPAL BİR İMKÂN OLARAK YOL

Sümeyye GÜRSOY*

Mehmet Akif'in hayatında yolculuklar ve dolayısıyla yollar önemli yer tutar. Şair, hayatının pek çok farklı döneminde farklı coğrafyalarda bulunmuş; farklı sosyal, kültürel ve siyasal ortamları değerlendirebilme imkânına sahip olmuştur. Kendi toplumunu da yakından tanıyan şairin sahip olduğu geniş bakış açısının sağlayıcısı olarak da söz konusu yolculuklar ve farklı coğrafyaları görebilme imkânı sayılabilir.

Baytarlık okulundan mezun olduktan sonra müfettiş yardımcısı olarak göreve başlayan şair, görev yeri İstanbul olmasına rağmen teftiş amacı ile Arnavutluk'ta, Rumeli'de, Anadolu'da, Suriye'de bulunur. Çeşitli sebeplerle Mısır'a, Medine'ye, Almanya'ya gider. Kendi toplumuna farklı coğrafyalar aynasından bakabildiği bu süreçte, Osmanlı'nın aksayan yönlerini daha derinden kavrayabilme imkânı yakalar. Ondaki bu kavrayış, seyahat ettiği coğrafyalara ait gözlemleriyle beraber şiirlerine yansır. Bu bağlamda, Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu çıkmazlar, sahip olduğu millî şuur ile bütünleşerek şiirlerinde karşılık bulur.

Mehmet Akif'in Safahat'ının bilhassa birinci kitabı, Osmanlı toplumunun sosyal çerçevede içerisinde bulunduğu sefaletin çıplak manzaralarını sunar. Bu sunum, bazen babasını kaybetmiş ve ailesinin sorumluluğunu omuzlarına almış bir çocuk, bazen eşinden eziyet görmekte olan bir kadın, bazen ömrünün son demlerini yaşamakta olan bir hasta ihtiyar vasıtası ile yansıma alanı bulur. Bu bağlamda şair, "son derece realist ve hatta yer yer natüralisttir" (Karakoç 2013: 38). Safahat'ın ilerleyen bölümlerinde ise söz konusu trajik toplum manzaralarını sunan

*Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, sumeyyegursoy14.sgcs@gmail.com

ses, siyasi çalkantıların da etkisiyle yerini daha aksiyoner bir sese bırakır. Bu aşamada, toplumun içerisinde bulunduğu sosyal ve siyasal çöküntüden çıkış için yollar arayan bir aksiyon adamının varlığı hissedilmeye başlanır. Böylelikle Akif şairlerinin karakteristiğini oluşturan “yol gösterici” ses açığa çıkar.

Onun şairlerinin birçoğu, çöküş halinde olan imparatorluk için çıkış yolları arayan bir aydının toplumuna seslenişinin ifadesidir. Bu sesleniş hem Türk toplumunu hem de Müslüman birliğini, Asım önderliğinde kurtuluşa ulaşan yolda gerçekleşecek bir yolculuğa davet eder. Arketipal bir imaj çerçevesinden incelemeye alınabilecek bu yolculuk için, İslami duyarlılıkla bütünleşen Tanrı’ya ulaşma yolu, Osmanlı’nın kurtuluşuna ulaşan ilim yolu gibi farklı rotalardan söz edebilmek mümkündür.

Joseph Campbell, geleneksel anlatılar üzerinden incelemeye aldığı yolculuk arketipinde, kahramanın erginlenme sürecini inceler. Sıradan yaşantısı içerisinde varlığını sürdürmekte olan kahramanın birtakım engeller ve doğaüstü olaylar ile kurgulanan bir yolculuğa çıkışını, yolculuk süresince geçirdiği değişim ve dönüşümünü, yolculuğun neticesinde erginlenerek geri dönüşünü “ayrılma-erginlenme-dönüş” aşamaları üzerinden değerlendirir (Campbell 2013). İşte Akif’in gösterdiği yollar içerisinde Asım’ın dönüşümü, bu erginlenme süreci ile ortak paydada ilerlemelidir.

Evinde gündelik hayatı içerisinde yalnız fert değerine sahip olan kimse, askeri birliğin bir üyesine dönüşme zorunluluğu taşıdığı anda kahramanın yolculuğu başlar. Bu bağlamda vatanın kurtuluşu için şehadete ulaşan yolda gösterilen çaba, Joseph Campbell’ın ifadesiyle bir “erginlenme” töresine dönüşür. Millî şuur ve aidiyet bilinci ile bütünleşen ferdî varoluş, daha anlamlı bir boyut kazanır ve kahraman, “Peygamber’in aguşuna” ulaşacak olan bir yol üzerinde konumlanır. Bu bağlamda, Akif’in şairlerinde millî bilince sahip kahramanın yolculuğunun İslami atıflar ile bezendiği görülür.

Onun şiirleri içerisinde sıklıkla yer bulan İslami atıflar, şüphesiz ki yaşam öyküsü ile bağdaştırılmalıdır. Dinine bağlı bir ailenin yanında, bu duyarlılıktan beslenerek büyüyen şairin hayat görüşü, İslami hassasiyetler çerçevesinde şekillenir. Şiirlerinde de bu hassasiyetin izlerine oldukça sık rastlanır. İslami motiflerin; camilerin, Kuran ayetlerinin sık sık kullanıldığı şiirlerinde Tanrı'ya ulaşma yolunda bir araç olarak yine aynı motiflerin yer aldığı görülür. Kuran, şairin şiirlerinde doğru yolun göstericisi olarak bir rehber vazifesi taşır. Buradan hareketle şair, okuruna öğütler verirken sık sık Kuran ayetlerinden alıntılar yapmaktan geri durmaz ve yürünmesi gereken yolu, Tanrı'nın sözleri üzerinden inşa eder.

Benzer şekilde, Safahat içerisinde sıkça yer bulan cami motifinin de aynı yol üzerinde konumlandığı görülür. Tanrı'ya ulaşan yolda, ibadet mekânları, birleştirici ve bütünleştirici gücün temsilidir. Etnik kökenleri önemsenmeksizin birçok Müslümanın bir araya gelerek Tanrı'ya olan ibadetlerini yerine getirdikleri bu mekânlar, Akif'in İslami şuur ekseninde çizdiği yolun tamamlayıcısı konumuna gelir. Fatih Camii şiirinde geçen, *“Bu bir ma'bed değil, Má'bûd'a yükselmiş bir ibadettir / Bu bir manzar değil, didara vâsıl mevkîb-i enzâr”* (Ersoy 2007: 6) dizeleri, şairin Tanrı'ya ulaşan yolda konumlandığı cami motifinin açık bir ifadesidir.

Akif'in ideolojisinde yer bulan İslâm birliği düşüncesi, camiler üzerinden yansıtılır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, camilerin Müslümanlar için birleştirici ve bütünleştirici bir mekân olarak konumlanması, Akif'in ideolojisinin bir yansıması gibidir. Farklı coğrafyalardan ayrılarak bir araya gelen, benzer şeyleri arzulayan, benzer eğilimlere sahip olan Müslüman bir topluluğun birlikte ibadet edişi, onun şiirlerinde şenlikli bir hava üzerinden anlatılır.

Cami motifiyle birlikte açığa çıkarılan pozitif atmosfer, Akif'in ideal toplum düzeni üzerine düşüncelerinin yansıtıcısı konumuna gelir. İslami duyarlılığının yanında ciddi bir millî şura sahip olan şair için Osmanlı'nın son dönemlerinde içerisinde bulunduğu “hasta adam”

pozisyonu, büyük bir üzüntü sebebidir. Ancak onun şiirlerinde bu üzüntü ile ezilen bir şahsiyet değil, bir aksiyon adamı yer alır. Osmanlı'ya bulunduğu farklı coğrafyalar penceresinden mukayeseli olarak bakabilen şair, toplumun içerisinde bulunduğu durum için çıkış yolları aramaktadır. Bu bağlamda, toplumuna “yol gösteren” bir şair profili, İslami duyarlılığın yanında millî bir şuur içerisinde de karşılık bulur.

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte gelişen dönemde, Batılılaşma süreci içerisinde konumlanan Osmanlı'nın iki medeniyet ortamı arasında bocalayışının çıkış yolu olarak Mehmet Akif, İslami duyarlılığı merkeze alır. Bu bağlamda toplumu dinî hassasiyetlerden uzaklaştıran dönem aydınını sert bir dille eleştirir. Onun için Osmanlı'nın kurtuluşu İslami daireden uzaklaşmakta değil, aksine onun etrafında toplanmakta ve bütünleşmektedir. Bu bağlamda, Tanrı'ya ulaşan yolun aynı zamanda Osmanlı'nın kurtuluşu ile de bağdaştırıldığı görülür.

Akif'in şiirlerinde, toplumunun içerisinde bulunduğu zor durumdan çıkış için yollar arayan ses, okuruna Tanrı'ya ulaşan yolu göstermekle kalmaz, Osmanlı'nın kurtuluşu için ilim yolunun da altını çizer. Şairin düşünce dünyasında, ideal toplum düzeni için ferdi çıkacağı yolculuk; muhakkak ilme dokunmalı, yükseliş daima ilme basarak gerçekleşmelidir. Ancak o, arzuladığı bilincin yansımalarını bulamaz. Safahat'ın ikinci kitabında geçen; “*Asr-ı hâzırda geçen fenlere sahip denecek, / Bir adam var mı yetişmiş içinizden, bir tek?*” (Ersoy 2017: 174) dizeleri, Osmanlı'yı ilmi bağlamda ne kadar geri planda gördüğünün ifadesidir.

Akif, Osmanlı'nın kurtuluşuna giden yolda toplumun bilinçli olmasını, aydının toplumunu tanıyabilmesini, onunla ortak zemin üzerinde hareket edebilmesini ister. Ancak Osmanlı'ya baktığında söz konusu hassasiyetleri göremez ve bu durum onda büyük bir hayal kırıklığı yaratır. Bu bağlamda toplumun içerisinde bulunduğu tembellik; zaman zaman üzüntülü, zaman zaman öfkeli bir üslup üzerinden eleştiri konusu

haline getirilir. İşte bu aşamada “yol gösterici” ses, karamsar atmosferin çıkış noktasında azmi ve çalışkanlığı öğütlemeye başlar.

Akif’in ilme giden yolda öncelediği, azim ve çalışma gayretidir. Okuyucusuna daima yolda olmayı, daima çabalamayı ve arzulanana ulaşabilme konusunda ümitli olmayı telkin eder. Onun şiirlerinde farklı metaforlar üzerinden devamlı olarak azim telkini yapıldığı görülür. Bazen kervan ilerlerken uyuyakalmış bir yolcu, bazen evladını kaybetmiş bir babanın arayışı; bu telkin için bir araç konumuna getirilir. Buradan hareketle, şiirler içerisinde yol gösterici pozisyonunda olan sesin, daima birbiri ile benzer öğütlerin aktarıcısı konumunda olduğu görülür.

Mehmet Akif’in şiirlerinde ilme ulaşan yolda, millî şuur da bir itici güç pozisyonunda açığa çıkar. Köklü bir tarihî arka plana sahip Türk toplumunun, içerisinde bulunduğu üzücü tablodan kurtuluş yolu için azim ve millî şuur, aynı potada eritilir. “*His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin? / Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin*” (Ersoy 2017: 194) diyerek toplumu harekete geçirmeyi amaçlayan şair, tarihî arka planı devreye sokarak okurunu millî bilince davet eder. Türk toplumunun, ecdadının çalışkanlığını ve azmini şiar edinmesi gerektiğine inanmakta ve ilme ulaşan yolda millî şuura sahip bireylerin varlığını önemsemektedir. Ancak bu durum, şairin muhayyilesinde Batı’da yaşanan gelişmelere tümüyle sırtını çevirmiş bir Osmanlı barındırdığı anlamına gelmez. O, Batı’nın göstermiş olduğu gelişmelerin farkındadır ve Osmanlı’nın kurtuluşunu da bu gelişmelerin takibinde bulur.

“*Alınız ilmini Garb’ın, alınız san’atini; / Veriniz hem de mesainize son sür’atini. / Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız; / Çünkü milliyyeti yok san’ atin*” (Ersoy 2017: 181) dizeleri, Batı’nın gelişmelerini takip etme noktasındaki görüşlerinin açık bir ifadesidir. Ancak bu gelişmeler, millî ve dinî bir şuur ile ortak potada eritilmelidir. Zira şair, Safahat’ın Süleymaniye Kürsüsünde bölümünde, tahsil için Batı’ya gönderilen öğrencilerin destekleyicisi konumunda olduğunu açıkça ifade eder. Onun eleştirileri, aldığı ilmin karşılığını veremeyenlere,

millî ve dinî hassasiyetlerini kaybedenlerdir. Bu bağlamda aslında Tanrı'ya ulaşan yol ile ilme ulaşan yolun, tek bir temel izlek halinde Akif'in şiirlerinde karşılık bulunduğu görülür.

Diğer taraftan onun milliyet anlayışı, İslami duyarlılık ile bütünleşmektedir. Etnik kökenler temelli bütünleşme, onun için Osmanlı'yı yıkıma götüren yolda yer alır. “*Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı / Aynı milliyetin altında tutan İslam'ı / Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir*” (Ersoy 2017:168) diyerek etnik kökenleri bir kenara bırakma ve tüm Müslümanları tek bir çatı altında toplayabilme arzusunu yansıtır. Bu bağlamda, Akif'in Tanrı'ya ulaşan yolu ve milliyet bilinci birbiri ile bütünleşir. Bu aşamada, dinî hassasiyetlerinden uzaklaşan toplumun içerisinde bulunduğu ikilemleri, aydın ve toplum arasındaki uzaklık ile bağdaştıran Akif'in, Osmanlı aydınına sert bir dille eleştirdiği görülür.

Ona göre, dönemin aydını, toplumunu tanımamakta ve bu iki grup arasında her geçen gün daha da derinleşmekte olan bir uçurum yer almaktadır. Şair, “*Sizde erbâb-ı tefekkürle avâmın arası / Pek açık. İşte budur bence vücudun yarası*” (Ersoy 2017: 172) dizeleri ile toplumundan ve onu tanımaktan, onun ihtiyaçlarına yönelik çareler üretmekten uzak Osmanlı aydın profiline işaret eder. Osmanlı aydını, onun için toplumu doğru yola yönlendirmekten son derece uzaktır. Bu durum, Akif'in düşünce dünyası içerisinde “yoldan çıkma” için zemin hazırlar.

Akif şiirlerinde azim, kararlılık ve çalışkanlık üzerinden çizilen yolda olma, “*şedd-i rahl*” (Ersoy 2017: 23) hâli; dürüstlükten, manevi duygulardan uzaklaşma; tembellik ve cehalet içerisinde konumlanma ile “*sedd-i rah*”a (Ersoy 2017: 24) dönüşür. Bu bağlamda Tanrı'ya ulaşan yoldan, ilim yolundan ve millî bilinçten uzaklaşma, yoldan çıkışı beraberinde getirir. Büyük ölçüde ahlâki yozlaşma çerçevesinde karşılık bulan bu durum, Tanrı'ya ulaşan yolda bulunan İslami bilincin, benzer şekilde ilim yolu üzerinde yer alan azim ve kararlılığın oldukça dışındadır. Buradan hareketle, Akif'in yollarının uzağında konumlanan

Osmanlı'nın son dönemlerinin manzarası, Safahat içerisinde eleştirilerin odağı haline gelir.

Onun için ideal toplum düzeninin oluşturucusu konumunda ilerleyen yollar; azim ve kararlılıktan uzak olamaz. “Göz yaşından ne çıkarmış? Niye ter dökmediniz?! Bari müstakbeli kurtarmaya bir azm ediniz.” (Ersoy 2017: 172) ifadeleri üzerinden telkin edilen çalışma gayreti, ümitsiz olmak yerine daima daha iyi olan için çaba göstermeyi öğütler. Kişiyi bu türlü gayret etme yolunda iteleyen güç ise şüphesiz dinî ve millî duyarlılıktan beslenecek ve bu duyarlılık hem Tanrı'ya hem de ilme ulaşan yolda kilit rol oynayacaktır.

Sonuç itibariyle, Akif'in Safahat'ında farklı cepheler üzerinden incelemeye aldığımız yolların, çoğu zaman ortak zemin üzerinde birleştiği görülmektedir. Hayatı boyunca çeşitli sapmalardan uzak duran, hayatını belirli bir çizgi üzerinden, bir “sırat-ı müstakim” üzerinden devam ettiren, düşündüğü gibi yaşayan, yaşantısında düşüncelerini yansıtan Akif'in Safahat'ı da aslında onun hayatında olduğu gibi, düzlemsel yolların ifadesi konumundadır. Bu bağlamda farklı sapaklar üzerinden incelediğimiz yol kavramının Safahat'ın pek çok farklı bölümünde ortak potada eritildiği görülür. Dolayısıyla Akif'in şiirlerinde kahramanın çıktığı yolculukta; ilmin, millî kurtuluşun ve Tanrı'nın yolu, azim ve çalışma gayreti ile bütünleşir. Bu bağlamda Akif'in ideal toplum düzenine ulaşan yolları, farklı başlıklar altında ayrılırken bile maddeler birbirine geçecek kadar özdeştir.

KAYNAKÇA

CAMPBELL, Joseph (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* (Çev. Sabri Gürses), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

ERSOY, Mehmed Akif (2007). *Safahat* (Hzl. DÜZDAĞ, M. Ertuğrul), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

KARAKOÇ, Sezai (2013). *Mehmed Akif*, İstanbul: Diriliş Yayınları.